

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка
природничий факультет

Кафедра педагогічної майстерності та менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної роботи

_____ " _____ " _____ 2011р.

(підпис)

Програма навчальної дисципліни

МЕНЕДЖМЕНТ В ОСВІТІ

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Галузь знань: 0101 Педагогічна освіта

Напрямок підготовки: 8.000009 Специфічні категорії.

Управління навчальним закладом

Укладач: Малаканова Л.В.

УДК 373.61 (075)

Менеджмент в освіті. Програма навчальної дисципліни. – Полтава: ПНПУ, 2011. – 33с.

Укладач:

Малаканова Лариса Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Рецензенти:

Литвинюк Людмила Вікторівна, к.п.н., доцент, викладач кафедри філософії освіти ПОІППО ім. М.В.Остроградського

Щебітченко Антоніна Петрівна, к.ф.н., доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Протокол №__від __.____2011р.

Пояснювальна записка

Ситуація невизначеності, мінливості, агресивності зовнішнього соціально-економічного середовища; зростаюча конкуренція на ринку освітніх послуг; низька мотивація педагогів до роботи, зумовлена насамперед відсутністю адекватної заробітної платні та системи стимулів щодо розвитку творчо-пошукової діяльності; зростаюча прагматичність батьківської громади стосовно вчителя – все це та багато інших факторів вимагають від сучасного менеджера освітнього закладу докладання величезних зусиль, професіоналізму, інноваційних змін в управлінській діяльності.

Тож не дивно, що сьогодні висуває особливі вимоги до постаті менеджера освітнього закладу: всі чекають дива саме від нього. Все, що йому залишається, - це проявляти високий рівень компетентності, професійної культури, управлінської майстерності та володіння управлінськими технологіями. На початку ХХІ-го століття старанності та відданості справі, що були основними ознаками успішного керівника ХХ-го століття, вже недостатньо. Зокрема, йдеться про якісно новий рівень професіоналізму, відповідно якісно нову професійну підготовку до менеджменту та створення сприятливих умов для становлення професійної культури менеджера освітнього закладу.

Треба прийняти за аксіому, що менеджмент – це наука, діяльність і мистецтво, поєднані найтоншими зв'язками між собою. Щоб робити щось якісно, треба знати, що і як робити, а головне – для чого та заради чого, лише потім можна проектувати, творити.

В сучасній освіті виникає парадоксальна ситуація: керівник не має елементарних знань стосовно своїх функціональних обов'язків – компетенцій, про специфіку менеджменту в освітньому закладі дізнається з науково-методичної літератури самотужки, проте через відсутність часу та систематичності в цій справі все відбувається хаотично і поспіхом.

Проблеми управління освітнім закладом, такі як: національний характер управління, недостатній розвиток зворотних зв'язків, недостатня адаптивність, гнучкість управління, низький рівень управління інноваційними процесами, свідчать про невідповідність між вимогами до якості результатів управлінської діяльності та реальним його станом.

Сучасна освіта шукає шляхи розв'язання даних проблем, розробляючи нові дисципліни, які спроможні забезпечити становлення особистості як активного творця самого себе і активного та свідомого менеджера-професіонала, здатного до інноваційної управлінської діяльності..

Для того, щоб особистість могла виявляти і розвивати свою активність, необхідно створити такі умови у навчально-виховному процесі, які б допомогли їй пізнати себе і реалізувати свої можливості в управлінській діяльності, вибрати і вибудувати власний світ цінностей, увійти в світ знань, оволодіти творчими способами розв'язання управлінських і життєвих

проблем, відкрити рефлексивний світ власного "Я" і навчитися управляти ним.

Метою вивчення дисципліни «Менеджмент в освіті» є залучення магістрантів до оволодіння компетенціями управлінської діяльності в освітньому закладі ; ознайомлення їх із стратегією та тактикою управління організацією та власним професійним вдосконаленням; надання їм знань щодо методології, методики та інструментарію управлінської діяльності менеджера освіти; формування у магістрантів знання понятійного апарату та технологій; вироблення практичних умінь аналізувати, проектувати і здійснювати самоуправління та управління освітнім закладом.

Завдання дисципліни:

- усвідомлення сутності управлінської діяльності менеджера;
- розвиток потреби займатися управлінською діяльністю і усвідомлення її професійної та соціальної значущості;
- розширення професійного та культурного кругозору;
- поглиблення знань про принципи, способи, методи, типи, стилі управлінської діяльності менеджера;
- оволодіння управлінськими компетенціями;
- вироблення самодисципліни, організованості, навичок планомірної систематичної роботи;
- вироблення індивідуального стилю управлінської діяльності.

Специфіка дисципліни: «Менеджмент в освіті» є невід’ємною частиною підготовки магістрантів до управлінської діяльності в інноваційному навчальному закладі в умовах гуманізації сучасної освіти.

Навчальна дисципліна «Менеджмент в освіті» є інтегрованим курсом, який базується на таких відомих обов’язкових, стандартних, академічних, гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплінах вищої освіти як філософія, політологія, культурологія, психологія, педагогіка, біологія, валеологія, соціологія, менеджмент та ін., що також підкреслює їх нерозривний взаємозв’язок.

Правила організації занять:

А. Відвідування, підготовка й активність на заняттях

1. Магістрант повинен усвідомити, що пропуск занять небажаний, бо відпрацювання матеріалу лише на теоретичному рівні не дозволить оволодіти ним на мотиваційному та операціональному рівнях.
2. Непідготованість магістранта не дозволить йому повноцінно включитися в обговорення проблем заняття та в організацію взаємодії з одногрупниками. Саме тому магістранту важливо за запропонованим планом готуватися до всіх передбачених цим планом видів робіт.
3. Пасивна участь у занятті не дає ніяких результатів. Тільки активне включення магістранта в обговорення проблем заняття, проведення фрагментів взаємодії з одногрупниками дозволить йому оволодіти

навчальним матеріалом і науково-дослідницькою діяльністю на трьох рівнях: мотиваційному, когнітивному та операціональному.

Б. Загальні положення :

1. При підготовці до заняття магістрант читає матеріал лекції і готується за планом до всіх запропонованих видів науково-пізнавальної діяльності.
2. На самому занятті магістрант розмірковує, висловлюючи власні думки, аналізуючи вивчений матеріал, організовує взаємодію з групою.
3. У спілкуванні, в організації взаємодії з групою магістрант демонструє науковий підхід до проблеми, що обговорюється, своє зацікавлення, вміння формулювати власну думку, слухати інших, проявляти толерантність до них, проводити наукові дослідження.

Вимоги поставленні в межах дисципліни:

Відвідання лекційного курсу і конспектування лекцій. Активна участь у проведенні занять. Самостійне опрацювання запропонованих до занять інформаційних джерел, виконання завдань, передбачених планом. Виконання індивідуальних завдань творчого характеру.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «МЕНЕДЖМЕНТ В ОСВІТІ»

Програма для магістрантів
Опис предмета базового навчального курсу

семестр	кредити ECTS	загальна кількість годин	аудиторних годин на тиждень	лекції (год.)	лабораторні (практичні) семінарські	самостійна робота (год.)	індивідуальна робота (год.)	кількість змістовних модулів	види підсумкового контролю
12	2	72		10	20	42		5	залік
разом	2	72		10	20	42		5	залік

Назви змістовних модулів

НАЗВА ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ, № теми	кількість годин за видами занять				
	разом годин	у тому числі			
		лекції	практичні, лаборат. роботи	самостійна робота	індивід. робота
1. Стратегічний менеджмент	14	2	4	8	
2. Структури управління	14	2	4	8	
3. Менеджер освіти ХХІ століття	14	2	4	8	
4. Мотивація праці освітян	15	2	4	9	
5. Лідерство в менеджменті	15	2	4	9	
всього за модуль	72	10	20	42	

Основна література:

1. Галіцина Л.В. Керівник: мистецтво стратегії і тактики /Людмила Галіцина. – К.: Шк. світ, 2010. – 128с.
2. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – 263с.
3. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – 240с.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. –К.: Рад. школа, 1977. – С. 393-628.
5. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 444с.

Додаткова література:

1. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті. – К.: Шк. світ, 2007.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: Соціально психологічний аспект: Монографія. – К., 2000. – 286с.

3. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Навч. посібник. Вид. 2-ге доповнене. – К.: Освіта України, 2005. – 236с.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2005. – С. 6-105.
5. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – 192с.
6. Пікельна В.С. Управління школою. У 2 ч. – Х.: Вид. гр. "Основа", 2004. – Ч. 1, 2 – 112с.
7. Рэнди Гейдж 7 духовних законів вашого процвітання. /Пер. с англ. – СПб.: Издательство "ДИЛЯ", 2004. – 96с.
8. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 7-392.
9. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 576-598.
10. Хочу бути успішним керівником / упоряд.: Л.Галіцина, О.Коба. – К.: Шк. світ, 2008. – 128с.
11. Чотири тактики педагогічної підтримки дитини / Упоряд.: А. Русаков, Н.Касіцина. – К.: Вид. дім "Шк. світ": Вид. Л.Галіцина, 2006 – 128с.
12. Шегда А.В. Менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2004. – 687с.
13. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: учебное пособие. – СПб: Питер, 2005. – 366.
14. Як зробити школу успішною: практичні кроки / Упоряд. В.Зоц. - К: Шк. світ, 2007. – 128с.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ «МЕНЕДЖМЕНТ В ОСВІТІ»

Модуль 1 Стратегічний менеджмент

ТЕМА 1. Стратегічний менеджмент в освіті

Освітній менеджмент, його сутність. Функції управління, їхній зміст. Характеристика загальних функцій управління. Управлінський цикл: аналіз (діагностика), планування (проектування), організація (координування), контроль (оцінювання), регулювання (корекція). Складові освітнього процесу.

Закони менеджменту. Стратегія менеджменту. Стратегічне управління, його ознаки. Переваги стратегічного управління над оперативним. Компоненти стратегічного управління. Основні етапи стратегічного планування діяльності освітньої організації. Етапи стратегічного управління освітнім закладом.

Інноваційні підходи до менеджменту в освіті. Масштабні освітні інновації. Локальні освітні інновації. Управлінські інновації. Закономірності інноваційного освітнього менеджменту. Принципи. Структура інноваційного менеджменту. Моделі управління освітнім закладом.

Опорні поняття: освітній менеджмент, функції управління, компетенції менеджера, управлінський цикл, стратегія, стратегічний менеджмент, інноваційний менеджмент.

Теми рефератів:

1. Освітня організація
2. Основні закони менеджменту
3. Сутність і переваги стратегічного управління

Теми магістерських робіт:

1. Інноваційний освітній менеджмент
2. Ефективність стратегічного планування діяльності освітнього закладу
3. Освітньо-організаційні моделі управління освітнім закладом

Література:

1. Галіцина Л.В. Керівник: мистецтво стратегії і тактики /Людмила Галіцина. – К.: Шк. світ, 2010. – С. 6-21.
2. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – С. 7-35.
3. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – С. 45-57.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 394-425.

5. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 83-114.

Додаткова література:

1. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті. – К.: Шк. світ, 2007.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: Соціально-психологічний аспект: Монографія. – К., 2000. – 286с.
3. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 30-39; 124-144.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2005. – С. 6-105.
5. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – С. 15-25.
6. Пікельна В.С. Управління школою. У 2 ч. – Х.: Вид. гр.. "Основа", 2004. – Ч. 1. – С. 62-86.
7. Рэнди Гейдж 7 духовных законов вашего процветания. /Пер. с англ. – СПб.: Издательство "ДИЛЯ", 2004. – С. 15-33.
8. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 31-88.
9. Шегда А.В. Менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2004. – С. 76-82; 542-618.
10. Хочу бути успішним керівником / упоряд.: Л.Галіцина, О.Коба. – К.: Шк. світ, 2008. – 128с.
11. Чотири тактики педагогічної підтримки дитини / Упоряд.: А.Русаков, Н.Касіцина. – К.: Вид. дім "Шк. світ": Вид. Л.Галіцина, 2006 – 128с.
12. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: учебное пособие. – СПб: Питер, 2005. – 366.
13. Як зробити школу успішною: практичні кроки / Упоряд. В.Зоц. - К: Шк. світ, 2007. – 128с.

Практичне заняття №1

Тема: Менеджер-професіонал, його сутність і функції

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Проробіть тест „Чи вмієте Ви впливати на інших”, результати випишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який визначає професіоналізм особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело. (українською мовою). Приготуйтеся провести тестування в групі.

II. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте запропоновану літературу і підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Вплив менеджера-професіонала на гармонійний розвиток кожного в організації.
- 2) Менеджер-професіонал, його сутність.
- 3) Характеристика управлінських функцій менеджера-професіонала.

III. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Випишіть із творів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, збірки „Слово про вчителя” та ін. думки відомих людей про роль професіонала в розвитку особистості та суспільства, про його особистісні якості.*
- *Проаналізуйте вплив професіоналів на Ваше особистісне зростання. Викладіть свої думки в міні-творі „Мій ідеал професіонала”.*
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про ідеал менеджера-професіонала та рівень своєї готовності до управлінської діяльності.*

IV. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: антропологічний підхід, керівництво, управління, менеджмент, менеджер-професіонал, фасилітатор, едхократ, професіоналізм; думки, які Вам запали до серця або здалися слухними.

Література

1. Аксенова Л.В. Семейная энциклопедия: психологические тесты. 400. – Донецк: ООО ПКФ „БАО”, 2004. – С.381-383.
2. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: Історико-методологічні та теоретичні аспекти: Монографія. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – С. 7-35.
4. Кашеварова А. Роли Учителя: тьютор и фасилитатор // Школьный психолог: Прилож. к газ. „Первое сент.”. – 2007. – №1. – С.42-43.
5. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання – Прес, 2003. – С.15-25.
6. Маркова А.К. Психологические критерии и степени профессионализма учителя // Педагогіка. – №6. – 1995. – С.55-63.
7. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – С. 45-57.
8. Музиченко Ю. Професійна мобільність учителя в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору // Шлях освіти. – 2007. – №3. – С.17-21.
9. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузьяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов, – 2-ге вид., випр. і доп. – Вінниця: „Книга – Вега”, 2003. – С.78-81.
10. Петруніна Я. На перший-другий розрахуватися! // Шкільний світ. – 2007. – №36. – С.9-10.

11. Програма експерименту „Школа життєтворчості особистості” (Компетентнісний підхід в освіті) Із досвіду роботи закладів освіти м. Коростеня, Житомирська область // Школа. Інформаційно-методичний журнал. – 2006. – №12. – С. 8-14.
12. Резниченко М.А. Учитель школи: можливості професійного росту // Начальна школа. – 2006. – №11. – С.25-30.
13. Руденський Є. Соціально-психологічні деформації особистості вчителя // Директор школи. Україна. – 2006. – №3. – С.39-44.
14. Руднева Т.И. Личность педагога в современном образовательном пространстве // Мир психологии. – 2004. – №4. – С.193-199.
15. Синенко В.Я. Професіоналізм учителя // Педагогіка. – №5. – 1999. – С.45-51.
16. Скрипник М. Мистецтво бути педагогом: Зб. тренінг. занять. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 112 с.
17. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 394-425.
18. Тюріна Т. Духовна педагогіка: Витоки, сутність і перспективи розвитку. Монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 276 с.
19. Як зробити школу успішною: Практ. кроки / Упоряд. В.Зоц. – К.: Вид. дім „Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина. – 2007. – С. 31-36.
20. Якубовський М.А. Експериментальне дослідження синдрому професійного вигорання вчителя // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – №6. – С.67-76.
21. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С.83-114.

Практичне заняття №2

Тема: Духовна культура менеджера як компонент його професійної культури

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Проробіть тест „Чи живете ви в злагоді з собою?”, результати випишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє духовну культуру особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся провести тестування в групі.

II. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Вплив духовної культури менеджера на розвиток організації.
- 2) Сутність і компоненти духовної культури менеджера.
- 3) Значення серця в духовному житті особистості.

III. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Познайте з точкою зору деяких представників франкфуртської школи: „... у вихованні не може бути зовні заданої мети, індивід має створювати сам себе, керуючись імпульсами свого внутрішнього „Я” ”. Чи згодні Ви з нею? Аргументуйте свою відповідь.*
- *Що Ви відповісте К.Д.Ушинському, який писав: „... довіряючи вихованню чисті і вразливі душі дітей, довіряючи для того, щоб воно провело в них перші й тому найбільш глибокі риси, ми маємо повне право запитати у вихователя, яку мету він переслідуватиме в своїй діяльності, й очікувати на це питання якісну й категоричну відповідь”.*
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про духовну культуру менеджера та рівень власної духовної культури.*

IV. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу й у зошит випишіть:

Визначення опорних понять: духовні цінності, духовні почуття особистості, духовна культура, духовна культура особистості, духовна культура менеджера, особистість; думки та інформацію, що Вам запали до серця чи здалися слухними.

Література

1. Артамонова Е.И. Теоретико-методологические основы развития духовной культуры учителя // Педагогическое образование и наука. – 2005. – №5. – С.4-8.
2. Дашко В. Структура і зміст духовної культури особистості // Рідна школа. – 2003. – №5 – С. 17-19.
3. Дяченко К.А. Педагогічна діяльність як процес самовиховання та саморозгортання // Новий колегіум. – 2007. – №5. – С. 76-79.
4. Киричук О.В., Карпенко І.С. Рівні суб'єктності та індикатори духовності людини / Педагогіка і психологія. – 1995. – №3. – С. 3-11.
5. Корнетов Г.Б. Парадигма педагогіки підтримки // Школьные технологии. – 2006. – №2. – С. 39-47.
6. Корякина Н.А. Духовная культура учителя: подходы, проблемы, находки / Мир образования – образование в мире. – 2004. – №1 – С.149-152.
7. Кушнір В. Духовність в особистості вчителя // Соціальна психологія. – 2007. – №4. – С. 124-141.
8. Мартишина Н.В. Ценностный компонент творческого потенциала личности педагога // Педагогика. – 2006. – №3. – С. 48-57.
9. Репетій С. Духовний розвиток особистості вчителя мистецьких дисциплін // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – №1. – С. 154-164.
10. Тесты, тесты, тесты... / Сост. О.Кулакова; Предисл. М.Мацковского. –

М.: Мол. гвардия, 1990. – С. 125-127.

11. Ушинський К.Д. Изб. произв.: В 4-х т. – Т. 4. – Кн. 1. – М., 1946. – С.15.

12. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини / Основа. – 1993. – №25. – С. 162-165.

Модуль 2

Структури управління

ТЕМА 2 Сучасні структури управління освітнім закладом

Поняття "організація". Роль менеджера, його соціальне призначення. Потреби людей в організації. Спільні риси організацій, вимоги до них. Ознаки організації як спільноти. Закони функціонування та розвитку організації. Типи організацій: традиційні, едхократичні, партисипативні. Формальна і неформальна структури організації.

Освітня організація, її основні елементи. Основні специфічні риси освітньої організації, які визначають напрямки менеджменту. Місія освітніх організацій. Об'єкти управління. Специфіка результатів діяльності освітніх організацій.

Структура управління організацією. Принципи формування організаційної структури управління. Типи організаційної структури управління: лінійна, функціональна, лінійно-функціональна, дивізіональна, адаптивна, проектно-цільова, державно-громадська, сегментна (секторна), колегіальна, матрична, модульна.

Опорні поняття: організація, типи організацій, освітня організація, місія, об'єкт управління, типи організаційної структури управління, результат діяльності освітньої організації.

Теми рефератів:

1. Організаційні структури освітнього закладу
2. Типи організаційних структур управління
3. Структурування повноважень і відповідальності

Теми магістерських робіт:

1. Дослідження організаційних структур освітнього закладу
2. Умови вдосконалення організаційних структур освітнього закладу
3. Ефективність стратегічного управління освітнім закладом

Література:

1. Галіцина Л.В. Керівник: мистецтво стратегії і тактики /Людмила Галіцина. – К.: Шк. світ, 2010. – С. 74-83.
2. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – С. 71-93.
3. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – С. 6-30.

4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 426-464.
5. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 141-195.

Додаткова література:

1. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті. – К.: Шк. світ, 2007.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: Соціально-психологічний аспект: Монографія. – К., 2000. – 286с.
3. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 5-29; 145-155.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2005. – С. 6-105.
5. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – С. 26-34.
6. Пікельна В.С. Управління школою. У 2 ч. – Х.: Вид. гр. "Основа", 2004. – Ч. 1. – С. 87-108.
7. Рэнди Гейдж 7 духовних законів вашого процвітання. /Пер. с англ. – СПб.: Издательство "ДИЛЯ", 2004. – С. 34-37.
8. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 89-124.
9. Шегда А.В. Менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2004. – С. 401-455.
10. Хочу бути успішним керівником / упоряд.: Л.Галіцина, О.Коба. – К.: Шк. світ, 2008. – 128с.
11. Чотири тактики педагогічної підтримки дитини / Упоряд.: А.Русаков, Н.Касіцина. – К.: Вид. дім "Шк. світ": Вид. Л.Галіцина, 2006 – 128с.
12. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: учебное пособие. – СПб: Питер, 2005. – 366с.
13. Як зробити школу успішною: практичні кроки / Упоряд. В.Зоц. - К: Шк. світ, 2007. – 128с.

Практичне заняття №3

Тема: Психологічна та психічна культури менеджера як компоненти його професійної культури

І. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Проробіть тест „Мистецтво читати людей”, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє психологічну чи психічну культуру особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся до проведення тестування в групі.

II. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та приготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Психологічна культура менеджера, як умова створення сприятливого психічного клімату в освітній організації.
- 2) Кожен менеджер – психолог.
- 3) Вплив психічної культури менеджера на його особистість.

III. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Познайтеся з ситуацією:* Вчитель першої вальдорфської школи розповів теоретику вальдорфської педагогіки Рудольфу Штайнеру про хлопчика, непосидючість і хвороблива балакучість котрого заважали йому навчатися... Як Ви думаєте, що Р.Штайнер порадив учителю?" *Обґрунтуйте з позиції менеджера свою думку.*
- *Познайтеся з цим висловом: „Без пізнання сутності поглядів народу на красу, його моральних та естетичних норм, ідеалів доброчинності та людинолюбства проведення найрозкішніших „вечорниць”, „маївок” чи виставок писанок і конкурсів вертепів залишається лише модним тимчасовим явищем, заходом для звітності, який мало цікавить сучасну молоду людину і здатен хіба що відштовхнути її від національно-культурного джерела”.*

Якою є ваша думка з цього приводу? Аргументуйте її.

- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про психологічну та психічну культури менеджера та рівень власної психологічної та психічної культури.*

IV. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: психологічні, психологічна культура, психічні, психічна культура, психічні цінності, психолог, естетичний; думки та інформацію, що Вам запали до серця чи здалися слухними.

Література

1. Аксенова Л.В. Семейная энциклопедия: Психологические тесты. 400. – Донецк: ООО ПКФ „БАО”, 2004, – С. 471-480.
2. Березіна О.Я. Психологічна культура вчителя як умова підвищення педагогічної майстерності / Початкова школа. – 1991. – №2. – С. 11-16.
3. Гнездилова О.Н. Психологические аспекты инновационной деятельности педагога // Психологическая наука и образование. – 2006. – №4. – С. 61-65.
4. Карлгрен Франс. Воспитание к свободе / Пер. с нем. – М., 1992. – С. 23.
5. Левченко А. У лабораторії виховання почуттів (з досвіду роботи учителя року - 2005 - викладача музики) // Освіта. – 2005. – №21-22. – С. 8-9.

6. Николаева М.В. Профессиональное саморазвитие учителя начальных классов в эмоциональной сфере // Начальная школа: Плюс до и после. – 2006. – №2. – С. 9-14.
7. Новак О. Психологічний супровід педагогів / О.Новак, Н.Башкатова // Психолог: Додаток до газ. „Шкільн. світ”. – 2006. – №1. – С. 12-15.
8. Огорілко І. Формування психологічної культури вчителя / Психолог. – 2004. – №48. – С. 15-16.
9. Полякова Г. Психологічні аспекти педагогічної майстерності у традиціях східних країн // Психолог. – 2004. – № 48. – С. 13-14.
10. Практична педагогіка / За ред. Красовицького М.Ю. – К., 2000. – С. 36-38.
11. Проскура Т. Діагностика психологічної компетентності та професійної діяльності педагога// Психолог: Додаток до газ. „Шкільн. світ”. – 2007. – №29. – С. 8-19.
12. Рибалка В. Психологічна культура педагога професійної школи // Професійно-технічна освіта. – 2007. – №1. – С. 38-41.
13. Романовська Д.Д. Стратегія розвитку психологічного забезпечення професійного вдосконалення керівників та педагогічних працівників закладів освіти // Психологічна газета. – 2006. – №22. – С. 3-8.
14. Стрельников В.Ю. Моделі „Ефективного вчителя” у педагогіці Заходу / Імідж сучасного вчителя. – 1999. – №3. – С. 6-9.
15. Тарасенко Г.С. Естетико-екологічна культура вчителя як особистісний і педагогічний феномен / Педагогіка і психологія. – 1996. – №1. – С. 141-149.
16. Устименко Т. Методи дослідження атракції в педагогічному процесі і міжкультурній взаємодії/ Т.Устименко, О.Коваленко // Імідж сучасного педагога. – 2005. – №5. – С. 13-14

Лабораторне заняття № 1

Тема: Організаторські та вольові якості менеджера освіти

І. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Виконайте тест „Чи вмієте Ви приймати рішення?”, результати випишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє організаторські та вольові якості особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся до проведення тестування в групі.

11. Мисленнєва гімнастика

Допишіть фрази:

- **Хто боїться оцінок, той ...**
- **Стратегія – це ...**

Обґрунтуйте свою думку.

III. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Вплив організаторських якостей менеджера на життєдіяльність організації.
- 2) Сила волі і самосвідомість менеджера в рішенні повсякденних життєвих проблем в організації.
- 3) Працездатність і потреба в самовдосконаленні як фактори професіоналізму менеджера.

IV. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Ознайомтеся з думкою В. Гюґо: „Праця породжує мудрість і чистоту”* Як Ви розумієте, про яку мудрість і чистоту йде мова?
- *Поміркуйте: життя без праці Д. Рескін назвав злодійством, а працю без мистецтва – варварством.* Як Ви вважаєте, чому? *Аргументуйте свою думку.*
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про організаторські та вольові якості менеджера.*

V. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Вислови відомих людей про організаторські та вольові якості особистості; думки та інформацію, котрі запали Вам до серця чи здалися слухними.

Література

1. Аксенова Л.В. Семейная энциклопедия: Психологические тесты. 400. – Донецк: ООО ПКФ „БАО”, 2004 – С. 361-364.
2. Данилова Г. Акмеологічна модель педагога // Освіта і управління. – 2005. – №3-4. – С. 82-84.
3. Зачем это нужно? / Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991 – С. 133-155.
4. Квадріціус Л.В. Професійна самоосвіта вчителя // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2006. – №13. – С. 35-38.
5. Кобенко О.А. Самовиховання – шлях до педагогічної культури / Нечепоренко Л.С. Педагогічна культура. – Харків: ХДУ, 1993. – С. 133-144.
6. Культура праці. Культура самоосвіти. Культура поведінки /Словар-справочник по педагогіке /Авт.-сост. В.А.Мижериков: Под общ. ред П.И. Пидкасистого. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – С. 173-174.
7. Левітас Ф.Л. Професіограма вчителя історії / Ф.Л.Левітас, О.О.Салата // Історія та правознавство. – 2006. – №19-21. – С. 27-32.
8. Мартишина Н.В. К вопросу о моделировании процесса становления творческого потенциала личности педагога //Педагогическое образование и наука. – 2006. – №3. – С. 69-72.

9. Мороз Т. Ідеал педагога в сучасній системі освіти // Директор школи. Україна. – 2006. – №12. – С. 44-48.
10. Назарук Н. До проблеми самоактуалізації та самореалізації особистості педагога // Директор школи. – 2006. – №27-28. – С. 24-26; 93-100.
11. Ситник О.П. Професійна компетентність вчителя // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2006. – №14. – С. 2-9.
12. Справжній вчитель підвищує свою педагогічну майстерність // Обдарована дитина. – 2006. – №2. – С. 18-25.
13. Суб'єктивний компонент індивідуальності учителя \ Пехота Е.Н. Індивідуальність учителя: теорія і практика. – Николаев, 1996. – 144с.
14. Формування відповідальності та самодисципліни майбутнього вчителя /Т.Г. Веретенко в кн. Нечепоренко Л.С. Педагогічна культура. – Харків: ХДУ, 1993. – С. 88-93.

Модуль 3 **Менеджер освіти ХХІ століття**

ТЕМА 3 Компетентність менеджера освіти ХХІ століття

Зміст компетенцій менеджера освіти. Сучасні тенденції в управлінні. Фактори управління сучасною організацією. Двосторонність управління. Функціональні обов'язки менеджера освіти.

Місія менеджера освіти. Загальна типологія менеджерів. Характеристики типів менеджерів. Стиль менеджменту, його ознаки. Основні стилі менеджменту. Індивідуальні стилі менеджменту. Фактори впливу на визначення стилю менеджменту.

Компетентність сучасного менеджера освіти. Складові компетентності менеджера. Посадові вимоги до менеджера освіти: кваліфікаційні, соціально-психологічні, професійні. Професіоналізм, його складові: професійна культура, управлінська майстерність, володіння управлінськими технологіями. Модель сучасного менеджера-професіонала в освіті.

Специфіка управління персоналом освітнього закладу. Командний менеджмент як інноваційна форма управління. Склад конкурентноздатної управлінської команди освітнього закладу. Ознаки ефективної команди. Складові ефективної командної діяльності. Зміст управління персоналом. Управління якістю діяльності освітнього закладу. Компоненти якості діяльності. Структура забезпечення якості діяльності освітнього закладу. Маркетингова діяльність менеджера освітнього закладу. Основні напрямки діяльності менеджера в межах освітнього маркетингу.

Опорні поняття: функція, функціональні обов'язки, компетенції, компетентність, стиль менеджменту, персонал, командний менеджмент.

Теми рефератів:

1. Стилi менеджменту
2. Модель сучасного менеджера освіти

3. Компетенції менеджера освіти

Теми магістерських робіт:

1. Управління менеджером власною поведінкою
2. Самоуправління та самовдосконалення менеджера
3. Дослідження придатності людини до управлінської діяльності

Література:

1. Галіцина Л.В. Керівник: мистецтво стратегії і тактики /Людмила Галіцина. – К.: Шк. світ, 2010. – С. 22-50.
2. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – С. 36-70.
3. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – С. 31-44.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 465-490.
5. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 6-82.

Додаткова література:

1. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті. – К.: Шк. світ, 2007.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: Соціально-психологічний аспект: Монографія. – К., 2000. – 286с.
3. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 55-111; 155-157.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2005. – С. 6-105.
5. Рэнди Гейдж 7 духовных законов вашего процветания. /Пер. с англ. – СПб.: Издательство "ДИЛЯ", 2004. – С. 48-62.
6. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – С. 49-57.
7. Пікельна В.С. Управління школою. У 2 ч. – Х.: Вид. гр.. "Основа", 2004. – Ч. 2. – С. 4-75.
8. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 125-144.
9. Шегда А.В. Менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2004. – С. 186-195.

Практичне заняття №4

Тема: Валеологічна та екологічна культури менеджера як основа його життєдіяльності

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Проробіть тест „Як Ви ставитеся до свого здоров'я?“, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із

психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє валеологічну культуру особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся до проведення тестування в групі.

II. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Вплив валеологічної культури менеджера на його життєвий простір.
- 2) Валеологічна культура, її сутність.
- 3) Вплив екологічної культури менеджера на освітнє середовище.

III. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Ознайомтеся з висловом: „Діти як квіти: полий і ростимуть”.* Подумайте, будь-ласка, чи так це? *Мотивуйте свою відповідь.*
- *Поміркуйте:* куріння цигарок – це єдина причина смерті, якій можна запобігти в нашому суспільстві. Чому ж люди все одно палять?
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про валеологічну культуру менеджера та рівень власної валеологічної культури.*

IV. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: валеологічна культура, здоров'я, життєве середовище, здоровий спосіб життя, екологічна культура, природне середовище, освітнє середовище; думки та інформацію, котрі Вам запали до серця чи здалися слухними.

Література

1. Артамонова Е.А. Экологическая культура учителя // Педагогическое образование и наука. – 2005. – №2. – С. 22-28.
2. Артюхова Т.Ю. Психологическое здоровье участников образовательного процесса // Инновации в образовании. – 2007. – №7. – С. 121-125.
3. Бісматов Ф.А. Екологічна компонента у культурі педагога / Проблеми освіти. – Вип. 4. – К.: УЗМН, 1996. – С. 70-72.
4. Борисова М.В. Психологические детерминанты феномена эмоционального выгорания у педагогов // Вопросы психологии. – 2005. – №2. – С. 96-104.
5. Виговська О. Професіоналізм учителя як гарант збереження його здоров'я // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – №2. – С. 48-50.
6. Владимирцев В. Клиническая психология психосоматических нарушений здоровья учителя / В.Владимирцев, А.Иконникова // Прикладная психология и психоанализ. – 2006. – №2. – С. 37-43.
7. Діагностика та профілактика психічного здоров'я педагога. Тренінг-курс // Психолог: Додаток до газ. „Шкільн. світ”. – 2006. – №31-32. –

- Спецвипуск.
8. Ермолаева Н.А. Здоровье как необходимое условие успешной профессиональной деятельности педагога // Методист. – 2006. – №5. – С. 18-21.
 9. Заикина Е.А. Валеологический аспект в работе классного руководителя // Биология: Прилож. к газ. „Первое сентября”. – 2006. – №1. – С. 18-21.
 10. Знаете ли Вы себя? (55 популярных тестов). – М.: Моск. рабочий, 1989. – С. 135-138.
 11. Ким С.В. Валеологическая безопасность педагога в образовательной деятельности // Физическая культура: Воспитание, образование, тренировка. – 2006. – №1. – С. 53-57.
 12. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання – Прес, 2003. – С. 251-252.
 13. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – 2-е вид., випр. і доп. – Вінниця: „Книга-Вега”, 2003. – С. 75-78.
 14. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – С. 593-611.
 15. Салтовський О.І. Екологічна свідомість та екологічна культура / Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. – К.: МАУП, 1997. – С. 105-116.
 16. Смирнов Н.К. Здоровье учителя: возможности самосовершенствования // Школа и производство. – 2006. – №5. – С. 2-5.
 17. Сухомлинский В.А. о воспитании: Золотой фонд педагогики / Сост. Д.И.Латышина. – М.: Школьная пресса, 2003. – С. 47-53.
 18. Табуева Э.М. Экологическое образование как фактор формирования культурного потенциала личности: Химия в школе. – 2004. – №5. – С. 18-20.
 19. Эмоциональное выгорание и как с ним бороться // Народное образование. – 2005. – №3. – С. 118-122. – Социальная педагогика. – 2007. – №2. – С. 97-102.
 20. Ямпільська Г. Порушення голосового апарату. Професійні захворювання осіб голосо-мовних професій / Г. Ямпільська, О.Карабанова // Психолог: Додаток до газ. „Шкільн. світ”. – 2005. – №11. – С. 15-18.

Лабораторне заняття №2

Тема: Економічна та політична культури особистості як компоненти її загальної культури

І. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Виконайте тест „Чи достатньо ти активний?”, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє економічну культуру

особистості. *Оформіть* його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). *Підготуйтеся до проведення тестування в групі.*

11. Мисленнєва гімнастика

Допишіть фрази:

- **Без власної стратегії ...**
- **Управлінська самоорганізація – це ...**

Обґрунтуйте свою думку.

III. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Вплив політичної культури менеджера на гармонійний розвиток його особистості.
- 2) Економічна культура менеджера, її сутність.
- 3) Вплив політичної та економічної культур менеджера на життєдіяльність його організації.

IV. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Продовжіть, будь ласка, думку: „На мій погляд, немає вищого покликання, як ...”.*
- *Поміркуйте:* що є найкращою втіхою, найбільшою радістю у Вашому житті? Поясніть, будь ласка, чому?
- *За допомогою графічних символів зобразіть* своє уявлення про економічну культуру менеджера та рівень власної економічної культури.

V. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: економічна культура, економіка, бюджет, НОП, політична культура, політика, громадянська активність, політична свідомість, поміркованість, самодостатність; думки та інформацію, котрі Вам запали до серця чи здалися слухними.

Література

1. Андрущенко В. Особистість учителя як предмет філософсько-педагогічної рефлексії // Вища освіта України. – 2007. – №2. – С. 5-12.
2. Етичний кодекс українського педагога (проект) // Директор школи, лицею, гімназії. – 2006. – №1. – С. 96-102.
3. Корецька А.І. Викладач як уособлення освітнього процесу // Новий колегіум. – 2007. – №5. – С. 80-84.
4. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – С. 156-171.
5. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – С. 468-472.
6. Прокопенко І.Ф. Вчитель і освіта у полікультурних контекстах

- сучасності// Новий колегіум. – 2007. – №5. – С. 6-8.
7. Сонин В.А. Психолого-педагогический анализ профессионального менталитета учителя / Мир психологии. – 2000. – №2. – С. 183-191.
 8. Стрельников В.Ю. Модель „Ефективного вчителя” у педагогіці Заходу / Імідж сучасного педагога. – 1999. – №3. – С. 6-9.
 9. Сухомлинский В.А. о воспитании: Золотой фонд педагогики / Сост. Д.И.Латышина. – М.: Школьная пресса, 2003. – С. 64-69.
 10. Тесты, тесты, тесты... / Сост. О.Кулакова; Предисл. М.Мацковского. – М.: Мол.гвардия, 1990. – С. 88-91.
 11. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності // Школа. – 2006. – №7. – С. 16-48.

Модуль 4

Мотивація праці освітян

ТЕМА 4 Мотивація праці в менеджменті освіти

Мотив і мотивація, їхня сутність. Види мотивів: внутрішні та зовнішні. Стійкі та ситуативні фактори мотивації. Стимули. Стимулювання діяльності. Система стимулювання, її блоки. Мотиваційне управління, його зміст.

Теорії мотивації: змістовні, процесуальні. Теорії мотивації Маслоу, Ф. Герцберга, Врума, Л. Портера, Е. Лоулера. Мотивація як рушійна сила професійної діяльності освітян та розвитку організації.

Потреби особистості, позитивна їх мотивація. Чинники позитивної мотивації. Фактори досягнення успіху. Фактори, які впливають на задоволеність роботою. Основні критерії мотивуючої організації праці. Педагогічні правила стимулювання праці. Види мотивації менеджерів.

Опорні поняття: мотив, мотивація, теорія мотивації, потреба, стимул, стимулювання, мотиваційне управління.

Теми рефератів:

1. Мотиви управлінської діяльності
2. Фактори мотивації діяльності членів освітньої організації
3. Мотивація роботи освітян

Теми магістерських робіт:

1. Оптимізація соціально-психічного клімату в освітній організації
2. Дослідження психічної готовності менеджера до управлінської діяльності
3. Дослідження ефективності технології партнерства у взаємодії

Література

1. Галіцина Л.В. Керівник: мистецтво стратегії і тактики /Людмила Галіцина. – К.: Шк. світ, 2010. – С. 75-91.

2. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – С. 55-80.
3. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – С. 129-145.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 526-560.
5. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 196-278.

Додаткова література:

1. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті. – К.: Шк. світ, 2007.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: Соціально-психологічний аспект: Монографія. – К., 2000. – 286с.
3. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 40-54; 184-193.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2005. – С. 6-105.
5. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – С. 35-48.
6. Пикельна В.С. Управління школою. У 2 ч. – Х.: Вид. гр.. "Основа", 2004. – Ч. 2. – С. 105-112.
7. Рэнди Гейдж 7 духовних законів вашого процвітання. /Пер. с англ. – СПб.: Издательство "ДИЛЯ", 2004. – С. 74-86.
8. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 145-205.
9. Шегда А.В. Менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2004. – С. 147-161.

Лабораторне заняття №3

Тема: Особистісні якості та моральність менеджера-професіонала

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Виконайте тест „Який у Вас психологічний тип?“, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє особистісні якості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся до проведення тестування в групі

II. Мисленнєва гімнастика

Допишіть фрази:

- **Мандрівник не застряє і йде з гори на гору. На відміну від кар'єриста, який ...**
- **Ми змінюємо себе загалом з однієї з двох причин – ...**

Обґрунтуйте свою думку.

III. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Вплив особистісних якостей менеджера на його управлінську діяльність.
- 2) Моральність як системотвірний компонент особистісної культури менеджера-професіонала.
- 3) Якості високодуховної особистості.

IV. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Ознайомтеся з думкою Б. Шоу: „Єдина людина, яка поводиться розумно, — це мій кравець. Він знімає з мене мірку щоразу як я до нього приходжу. А інші люди мають мою стару мірку і гадають, що вона підходить мені завжди”. Як Ви гадаєте, чи правий Б. Шоу? Поясніть свою думку.*
- *Поміркуйте: чеське прислів'я каже – "якщо ти сам, думай про свої помилки. Якщо ти в товаристві, не говори про помилки інших". Чому треба думати про свої помилки і в товаристві не говорити про помилки інших?*
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про риси характеру менеджера, які впливають на його особистісну культуру.*

V. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: якість особистості, мораль, моральний, характер, риса характеру, людина звички, людина волі, людина моральна, людина нормальна; думки та інформацію, котрі Вам запали до серця чи здалися слухними.

Література

- 12.Высоцкий В.И. Синдром „Профессионального выгорания” // Педагогическая диагностика. – 2006. – №6. – С. 110-132.
- 13.Знаете ли Вы себя? (55 популярных тестов). – М.: Моск. рабочий, 1989. – С. 88-91.
- 14.Індивідуально-психологічні особливості особистості / Тодорова І.С. Основи психології та педагогіки: Навчальний посібник. – Полтава, 2002. – С. 43-51.
- 15.Как воспитать настоящего человека / Сухомлинский В.А. о воспитании: Золотой фонд педагогики / Сост. Д.И.Латышина. – М.: Школьная пресса, 2003. – С. 22-26; 142-190.
- 16.Кремень В.Г. Учитель у сучасних соціокультурних контекстах // Новий колегіум. – 2007. – №5. – С. 3-5.
- 17.Моральне виховання / Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання – Прес, 2003. – С. 238-243.

18. О чертах характера. О привычках и воле / Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – С. 12-32; 33-52.
19. Особистісна культура вихованця. Мораль і моральність / Нечепоренко Л.С. Онтопедагогіка та інвайронментальна педагогіка: Навч. посібник. – Харків: Основа, 2001. – С. 23-36; 191-198.
20. Пізнай самого себе. Людина цікавиться: „Яка я?“ / Томан І. Як удосконалювати самого себе: Пер. з чес. – К.: Політвидав України, 1984. – С. 20-26; 26-38.
21. Прокопенко І.Ф. Вчитель і освіта у полікультурних контекстах сучасності // Новий колегіум. – 2007. – №5. – С. 6-8.
22. Семенова Е.А. Факторы становления профессионального самосознания будущих специалистов // Высшее образование сегодня. – 2007. – №8. – С. 57-59.
23. Фишман Б.Е. Педагогическая поддержка профессионального развития / Саморазвития педагога // Педагогическое образование и наука. – 2006. – №2. – С. 10-16.
24. Шепель В. Магия личного обаяния // Воспитание школьников. – 2007. – №10. – С. 54-60.
25. Шеховцова Л.Ф. Профессионально важные качества учителя и личностно-ориентированная парадигма в педагогике // Психология обучения (Журнал). – 2007. – №8. – С. 3-27.

Лабораторне заняття №4

Тема: Громадянська позиція та інтелігентність менеджера-професіонала

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Виконайте тест „Чи вмієте Ви постояти за правду?“, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, який виявляє громадянську позицію особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся до проведення тестування в групі.

II. Мисленнєва гімнастика

Допишіть фрази:

- **Кожна криза – це ...**
- **Єдина можливість перевернути своє життя одного разу – це ...**

Обґрунтуйте свою думку.

III. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з питань:

- 1) Моральна свідомість і громадянська відповідальність менеджера.

- 2) Інтелігентність, її сутність і ознаки.
- 3) Духовна краса менеджера – його внутрішній світ.

IV. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Ознайомтеся з думкою В.О. Сухомлинського: „Громадянськість – це моральна відповідальність за все, що робиться на рідній землі”. Чи згодні Ви з цією думкою? За що саме Ви сьогодні несете моральну відповідальність?*
- *Поміркуйте:* На питання „Для чого ми живемо?” О. Вайльд відповів: *„Мета життя – самовираження, виявити в усій повноті свою суть...”* У чому Ви сьогодні самовиражаєтесь? Чи у повній мірі?
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про громадянську позицію менеджера та власний рівень сформованості цієї позиції.*

V. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: громадянин, громадянська позиція, активний, ініціативний, інтелігент, патріот, незалежне мислення; думки та інформацію, котрі запали Вам до серця чи здалися слухними.

Література

1. Андреев В.І. Нравственная культура педагога: сущность, структура и функции / Педагогическое образование и наука. – 2002. – №1. – С. 33-35.
2. Березина В. Классный руководитель как ключевая фигура воспитания юного гражданина // Воспитательная работа в школе. – 2006. – №1. – С. 61-66.
3. Виховання національної гідності й менталітету. Патріотичне й інтернаціональне виховання / Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання – Прес, 2003. – С. 243-245; 245-247.
4. Воспитание высоких нравственных качеств и норм поведения / Сухомлинский В.А. о воспитании: Золотой фонд педагогики / Сост. Д.И. Латышина М.: Школьная Пресса, 2003. – С. 142-150.
5. Знаете ли Вы себя? (55 популярных тестов). – М.: Моск. Рабочий, 1989. – С. 56-59.
6. Калошин В.Ф. Педагог – творец? Так! // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2007. – №30. – С. 2-6.
7. Манойлова М. Исследование эмоционального интеллекта педагога // Педагогическая диагностика. – 2006. – №6. – С. 45-58.
8. О сознании и самосознании / Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – С. 73-103.
9. Про гармонійний розвиток особистості / Нечепоренко Л.С.

Онтопедагогіка та інвайронментальна педагогіка: Навч. посібник. – Харків: Основа, 2001. – С. 115-124.

10. Прокопенко І.Ф. Вчитель і освіта у полікультурних контекстах сучасності // Новий колегіум. – 2007. – №5. – С. 6-8.
11. Участь у громадському житті / Томан І. Як удосконалювати самого себе: Пер. з чес.: К.: Політвидав України, 1984. – С. 168-174.

Модуль 5

Лідерство в менеджменті

ТЕМА 5 Лідерство як спосіб життя менеджера освіти

Лідерство в сучасному менеджменті та його психологічна сутність. Поняття "лідер", "лідерство". Інтроверти та екстраверти, їхні можливості бути лідерами. Провідні якості лідера. Типи лідерів та основні стилі менеджменту.

Особливості лідерства, його види, типи та стилі. Об'єктивні фактори, які формують стиль лідерства. Лідерство та керівництво, їхні суттєві відмінності. Сучасні моделі лідерства: концепція атрибутивного лідерства, концепція харизматичного лідерства, концепція перетворюючого лідерства, "Основи ефективного лідерства". Головні риси сучасного лідерства. "Перетворюючі лідери".

Стиль менеджменту, його суть. Класифікація стилів менеджменту.: адміністративно-командний, маніпулятивний, партнерський, духовний. Теорія Дугласа Мак Григора. Чотири системи Ренсиса Лайкерта. "Управлінська сітка ГРІД".

Опорні поняття: лідер, лідерство, стиль лідерства, стиль менеджменту, типи лідерів, моделі лідерства, "Перетворюючий лідер".

Теми рефератів:

1. Форми управлінського впливу: лідерство та влада
2. Стили управління в освіті
3. Стили та напрямки лідерства в освіті

Теми магістерських робіт:

1. Дослідження природи лідерства в освіті
2. Проектування Я-концепції лідера XXI століття
3. Дослідження концепцій лідерства

Література:

1. Галіцина Л.В. Керівник: мистецтво стратегії і тактики /Людмила Галіцина. – К.: Шк. світ, 2010. – С. 51-71.
2. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. – К.: Ленвіт, 2007. – С. 37-38.
3. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – С. 157-177.

4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 561-575.
5. Яцура В.В., Жук О.П. Менеджмент: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 279-315.

Додаткова література:

1. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті. – К.: Шк. світ, 2007.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: Соціально-психологічний аспект: Монографія. – К., 2000. – 286с.
3. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 112-122; 184-193.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2005. – С. 6-105.
5. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – С. 67-76.
6. Пікельна В.С. Управління школою. У 2 ч. – Х.: Вид. гр. "Основа", 2004. – Ч. 2. – С. 76-104.
7. Рэнди Гейдж 7 духовних законів вашого процвітання. /Пер. с англ. – СПб.: Издательство "ДИЛЯ", 2004. – С. 63-73.
8. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа //Вибр. твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 369-392.
9. Шегда А.В. Менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2004. – С. 186-220.

Лабораторне заняття № 5

Тема: Управлінська культура, менеджера-лідера

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Виконайте тест „Чи готові Ви до несподіванок?“, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, котрий виявляє культуру поведінки особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою). Підготуйтеся до проведення тестування в групі.

II. Мисленнєва гімнастика

Допишіть фрази:

- У цьому світі люди прагнуть ...
- Два найважливіші дні у житті людини – це день, коли ..., і день, коли ...

Обґрунтуйте свою думку.

III. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з

питань:

1. Вплив управлінської культури менеджера на стосунки з його колегами.
2. Управлінська культура, її сутність.
3. Компоненти управлінської культури менеджера, їхня характеристика.

IV. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- **Ознайомтеся** з народною мудрістю: „*Посієш учинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю*”. Інтерпретуйте, будь ласка, цей вислів до управлінської культури вчителя. Наведіть приклад.
- **Поміркуйте:** якщо управлінська культура менеджера виявляється в поведінці його, а „*поведінка – дзеркало, в якому кожен показує своє обличчя*”, – за висловом Й.-В. Гете, то які обличчя найчастіше бачать сучасні учні в цьому „дзеркалі”? А чи знаєте Ви, яке обличчя вони хочуть бачити?
- **За допомогою графічних символів зобразіть** своє уявлення про управлінську культуру менеджера і рівень власної управлінської культури.

V. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Визначення опорних понять: управлінська культура, професійне покликання, творче мислення, науковий потенціал, дослідницька культура, організаторські якості, вольові якості, працездатність, потреба в самовдосконаленні; думки та інформацію, котрі запали Вам до серця чи здалися слухними.

Література

1. [Культура педагогическая] // Завуч. – 2007. – №22. – С. 20-27.
2. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37-43.
3. Виговська О. Функціональна модель творчого потенціалу вчителя: наслідки семантичних уявлень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – №5-6. – С. 135-143.
4. Гриньова В.М. Системний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя / Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2001. – № 3. – С. 103-110.
5. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя (Навч. пос. для студ., викл. та вчителів). – Харків, 1996. – С. 4-16.
6. Дронова Т.А. Стиль мышления педагога // Мир образования-образование в мире. – 2007. – №2. – С. 18-24.
7. Зарецька І. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури // Директор школи. Україна. – 2005. – №3-5. – С. 149-157;

- №6-7. – С. 90-100.
8. Колодько Т. Педагогічна культура спілкування вчителя у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи // Рідна школа. – 2005. – №4. – С. 12-14.
 9. Конюшенко С.М. Факторы и условия развития информационной культуры педагога // Информатика и образование. – 2005. – №2. – С. 112-114.
 10. Лукьянова М. Неудовлетворенность учителя профессиональной деятельностью: можно ли ее преодолеть? // Народное образование. – 2006. – №2. – С. 207-215.
 11. Педагогическая культура и духовный прогресс народа / Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательство центр „Академия”, 1999. – С. 26-45.
 12. Сисоева С.О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи // Обдарована дитина. – 2005. – №4. – С. 6-14.
 13. Слостенин В.А. Деятельностное содержание профессионально-личностного развития педагога // Педагогическое образование и наука. – 2006. – №4. – С. 4-7.
 14. Тесты, тесты, тесты... /Сост. О.Кулакова, Предисл. М. Мацковского. – М.: Мол. гвардия, 1990. – С. 139-140.
 15. Цаллагова З.Б. Педагогическая культура в пословицах и поговорках // Педагогика. – 2000. – №10. – С. 48-53.
 16. Щербань П.І Щербань П. Педагогічна культура – основа успішної педагогічної діяльності / Освіта – 2003. – № 4-5. – С. 10-11.

Лабораторне заняття № 6

Тема: Професійне покликання та творче мислення менеджера-лідера

I. Діагностичний практикум

Продіагностуйте себе:

Виконайте тест „Твої професійні можливості”, результати запишіть у зошит за зразком: назва, кількість балів, характеристика. Підберіть із психолого-педагогічної літератури тест, котрий виявляє творче мислення особистості. Оформіть його на листах А-4 за алгоритмом: назва тесту, зміст, дешифратор, джерело (пишіть українською мовою).

Підготуйтеся до проведення тестування в групі.

II. Мисленнєва гімнастика

Допишіть фрази:

- **Є лише два способи прожити своє життя. Перший – так,Другий – так,...**
- **Мій час обмежений, тому ...**

Обґрунтуйте свою думку.

III. Обговорення теоретичних питань

Підготуйтеся до обговорення теоретичних питань:

Опрацюйте літературу та підготуйтеся провести бесіду з групою з

питань:

- 1) Професійне покликання менеджера, його сутність і ознаки.
- 2) Творче мислення і продуктивність управлінської діяльності менеджера .
- 3) Науковий потенціал і дослідницька культура менеджера в розв'язанні управлінських завдань.

IV. Педагогічний практикум

Виконайте наступні завдання:

- *Ознайомтеся з думкою видатного українського педагога В.О.Сухомлинського: „Наріжний камінь педагогічного покликання – це глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини. Я не вірю в те, що є невірні діти, підлітки, юнаки, дівчата”. А як вважаєте Ви? Аргументуйте свою думку.*
- *Поміркуйте: Демокріт вважав, що "чимало багатознайок не мають розуму. Потрібно прагнути багатомислення, а не багатознайства". Чи так це? Учитель повинен бути ерудованим чи мислячим?*
- *За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про творче мислення менеджера та власне творче мислення.*

V. Опрацювання літератури

Опрацюйте літературу і в зошит випишіть:

Вислови відомих людей про покликання та професійне творче мислення; думки та інформацію, котрі запали Вам до серця чи здалися слухними.

Література

1. Аксенова Л.В. Семейная энциклопедия: Психологические тесты. 400. – Донецк: ООО ПКФ „БАО”, 2004. – С. 349-353.
2. Аматыева О., Гаврин Н. Формування інноваційної культури педагога // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 11-13.
3. Вэскер А. Как стать властителем детских душ // Прикладная психология и психоанализ. – 2006. – №1. – С. 20-33.
4. Вибір професії, одержання й підвищення кваліфікації. Задоволення в роботі – задоволення в житті /Томан І. Як удосконалювати самого себе: Пер. з чес – К.: Політвидав України, 1984. – С. 128-133; 134-147.
5. Вэскер А.Б. Система Станиславского и педагогическое творчество // Мир образования – образование в мире. – 2005. – №3. – С. 77-91.
6. Литовченко О. Гуманізм як критерій професійної придатності педагога // Початкова освіта. – 2006. – №15. – С.9-10.
7. Перетятко Л.Г. Професійне покликання особистості як психологічна проблема // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей / АПН України; Ін-т соціальної та політичної психології. Вип. 17 (20). – К.: Міленіум, 2007. – С. 274-279.
8. Полякова Г. Педагогічна творчість учителя // Завуч. – 2006. – №35. – С. 9-12.
9. Развитие профессионально-педагогического мышления. Формирование исследовательских умений и навыков. Индивидуально-творческое

- розвиток /Решетников П.Є. Нетрадиційна технологічна система підготовки учителів: Рождіння майстра: Кн. для преподават. высш. и средн. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2000. – С. 147-163; 163-172; 176-185.
- 10.Скорик Т. Вивчення мотивації творчої педагогічної діяльності/ Т.Скорик, С.Король // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2006. – №10-12. – С. 58-71.
 - 11.Сластенин В.А. Педагогічна діяльність як творчий процес / В.А.Сластенин, С.Г.Перевалов // Педагогічне освітання і наука. – 2005. – №1. – С. 25-34.
 - 12.Сластенин В.А., Тамарин В.Э. Методологічна культура учителя // Советская педагогіка. – 1990. – № 7. – С. 82-90.
 - 13.Сухомлинський В.О. Сто порад учителів /Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5т. – Т.1. – К.: Рад. Шк., 1976. – С. 420-423; 559-562.
 - 14.Трофімчук С. Педагогічні здібності вчителя // Завуч. – 2005. – №28. – С. 10-12.
 - 15.Тисяча задач из живого задачника /Сухомлинский В.А. о воспитании: Золотой фонд педагогіки /Сост. Д.Н. Латышина. – М.: Школьная Пресса, 2003. – С. 83-90.
 - 16.Шкурат Л.І. Особливості творчої діяльності вчителя в закладі нового типу // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2006. – №15. – С. 2-23.